ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ ԱՐԱՄ
(ԱԻ)
ԱՐԱԲ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆՈՒՄ (1908-1909 ԹԹ.)

1908թ. Ստամբուլ ժամանումից անմիջապես հետո արաբ պատգամավորները ձեռնամուխ եղան «արաբական ակումբի» կամ «արաբական դաշինքի» ստեղծմանը, որի գոյության մասին վկայում են մի շարք հեռագրագրեր, ինչպես նաև Կ.Պոլսի ռուսական դեսպանատան դիվանագիտական գաղտնի խորհրդական Զինովևի հաղորդագրությունները՝ ուղղված Ցարական Ռուսաստանի Արտաքին գործերի նախարարին:

«Արաբական դաշինքը» սկզբնական շրջանում մտադիր չէր միանալու Օսմանյան խորհրդարանում ներկայացված կուսակցություններին և խորհրդարանական խմբավորումներին, որոնք էին օրինակ «Ահրարը» և «Մահմեդական ընկերությունը»:

Թեև արաբ պատգամավորների մեծամասնությունը ընտրվել էին կամ որպես «Իթթիհադ վե թերաքի» կուսակցության ներկայացուցիչներ, կամ էլ նրա անմիջական աջակցությամբ, խորհրդարանում արաբները մեծամասամբ ընգրկված չէին իթթիհադական ֆրակցիայի մեջ[1]:

Տեղեկությունները «արաբական դաշինքի» մասին շատ հակասական են: 1909թ. հունվարի 2-ին Մուհամմադ Քուրդ Ալիի «Ալ-մուքթաբիս» թերթը հայտնում էր, որ խորհրդարանի արաբ պատգամավորների հիմնած արաբական դաշինքը ստեղծված է «Իթթիհադ վե թերաքիին» աջակցելու համար, միևնույն ժամանակ Ա. Մանդելշտամը պնդում էր, որ արաբ պատգամավորները, կայսրության ոչ թուրք ժողովուրդների ներկայացուցիչների հետ համատեղ խորհրդարանում քննարկվող հարցերի մեծամասնության ժամանակ ունեին հակաիթթիհադական դիրքորոշում[2]:

«Արաբական դաշինքը» իրենից ներկայացնում էր բավական տարաբնույթ խմբավորում: Խորհրդարանի պատգամավոր էին ընտրվել.

ինչպես մենիշխանության հակառակորդներ (ինչպիսին էր օրինակ Աբդ ալ-Համիդ ալ-Զահիրաուին), որոնք արաբներին հուզող բոլոր հարցերի լուծումը տեսնում էին միայն օսմանյան բոլոր ժողովուրդների միասնության մեջ՝ հույսեր կապելով «Իթթիհադ վե թերաքի» կուսակցությանն հետ՝, այնպես էլ նախկին սուլթանական վարչակարգի պաշտոնյաներ և խոշոր հողատերեր՝ Սայիդ Թալիբ փաշան, Ահմադ փաշան, Մուստաֆա ալ-Վահիզը և այլք:

Բայց և այնպես արաբ պատգամավորների շրջանում եղած քաղաքական հայացքների տարբերությանը, ամենևին էլ չէր նշանակում, որ վերջիններս չէին փնտրում գործունեության մի ընդհանուր գիծ, որը առաջին հերթին կնպաստեր արաբների իրավունքների պաշպանությանը:

Խորհրդարանում «Իթթիհադ վե թերաքի» կուսակցության դիրքը ավելի ամրապնդելու նպատակով, երիտթուրք ղեկավարները փորձում էին արաբներին իրենց կողմը քաշել: Երիտթուրքերի կատարած առաջարկներին արաբները վճռականորեն մերժում էին և հատկապես զայրանում էին, երբ նրանց առաջարկում էին երդում տալ, որը պահանջվում էր բոլոր նրանցից, ովքեր մտնում էին կուսակցության շարքերը:

Արաբների համառությանը վերջ դնելու համար, երիտթուրքերը դիմեցին սպառնալիքների: Սակայն արաբ պատգամավորները իրենց հերթին հայտարարեցին, որ խորհրդարանի բացումից հետո նրանք առաջ կքաշեն մի օրինագիծ, որը կնախատեսեր պատժիչ միջոցներ կիրառել երիտթուրքական կոմիտեների նկատմամբ՝ որպես անօրինական խմբավորումների, որոնք ոտնձգություն էին կատարում իշխանական կառույցների գործառույթների վրա՝ երկիրը տանելով դեպի անարխիա[4]:

Երիտթուրքերի ջանքերը՝ համաձայնության գալու արաբ պատգամավորների հետ, այդպես էլ ոչ մի իրական արդյունք չտվեցին: Արաբներից միայն երկու հոգի համաձայնվեցին համագործակցել երիտթուրքական կոմիտեի հետ[5]:

Ինչպես նշում է ռուս դիվանագետ Զինովկը, արաբների և թուրքերի միջև ւսոկա տարաձայնություններից բացի, արաբ պատգամավորները կասկածանքով էին վերաբերվում պրոանգլիական ուղղությանը, որին հետևում էին ինչպես իշխանությունները, այդպես էլ իթթիհադականները: Արաբ պատգամավորները նման դիքորոշումը պայմանավորում էին

նրանով, որ արաբները Անգլիայի կողմից ենթարկվել են տարատեսակ վիրավորանքների և նվաստացումների[6]: Բացի այդ արաբ պատգամավորների որոշ մասը չէր վստահում Անգլիային, որի պատճառն էր վերջինիս անթաքույց մտադրությունը՝ Բաղդադի և Բասրայի վիլայեթներում տարածելու իր իշխանությունը:

«Արաբական դաշինքը» ի հակադրություն Անգլիայի նկրտումներին, առաջ քաշեց Բաղդադի և Բասրայի վիլայեթների ձևափոխման իր ծրագիրը, որում մասնավորապես ասվում էր.

Բաղդադի և Բասրայի վիլայեթները, ինչպես նաև Նեջդի սանջակը պետք է միավորվեն մեկ նահանգի մեջ, որի ղեկավարությունը պետք է ստանձներ գեներալ-նահանգապետը: Նահանգի ղեկավարությունը պետք է կազմակերպվեր կենտրոնացման հիմունքների վրա, և գեներալ-նահանգապետին կից պետք է կազմվեր նահանգային խորհուրդ:

Կրթության տարածման համար այնտեղ, որտեղ անրաժեշտ էր, պետք էր հիմնվեին դպրոցներ: Արաբներին պետք է թույլ տրվեր հաճախել Թուրքիայում արդեն գոյություն ունեցող ծովային ուսումնարաններ:

Որպեսզի վերջ դրվի ցեղերի միջև վեճերին, ենթադրվում էր թուրքական կառավարության թույլտվությամբ վերջիններիս հատկացվեին հողատարածքներ, այնքան, որքան որ պետք էր նրանց բոլոր պահանջները բավարարելու համար[7]:

Նման ծրագրի իրականացումը, իհարկե, կհանդիպեր բազմաթիվ խոչընդոտների, սակայն արդեն իսկ այս գաղափարի առաջ քաշումը խորհրդարանում, չնայած այն հանգամանքին, որ այն կրում էր տեղային բնույթ, այնուամենայնիվ, վկայում էր, որ արաբների մոտ հասունանում էր միավորվելու միտումը:

Առաջին փորձությունը «արաբական դաշինքի» համար եղավ խորհրդարանի մանդատային հանձնաժողովի նիստը, որտեղ բարձրացվեց պատգամավորներ՝ Սայիդ Թալիբ ալ-Նաքիբ, Ահմադ փաշա ալ-Զուհեյր[8], Շաֆիկ բեյ Մուայադ ալ-Ազմ և Յուսուֆ բեյ Շիտվանի[9] ընտրությունների անօրինականության հարցը: Սկզբնական շրջանում արաբ պատգամավորները աշխատում էին խույս տալ այս խնդրի քննարկումից, սակայն հետագայում «Արաբական դաշինքը» միահամուռ կերպով հանդես եկավ ի պաշտպանություն իրենց հայրենակիցների, որի հետևանքով վավերացվեց բոլոր չորսի պատգամավորական մանդատները:

Օսմանյան խորհրդարանի գործունեության առաջին տարում մի շարք խնդիրների քննարկման ընթացքում «Արաբական դաշինքը» ևս չարդարացրեց երիտթուրքերի սպասելիքները: Դա առավել ակնհայտ կերպով արտահայտվեց. երբ իթթիհադականների առաջարկով անվստահություն հայտնվեց մեծ վեզիր Քամիլ փաշայի կառավարությանը: Արաբները դարձյալ գրավեցին հակաիթթիհադական դիրքորոշում, որը, սակայն, արտահայտվեց ոչ բացահայտ. քվերարկության ժամանակ արաբ պատգամավորների գերակշիռ մասը՝ մոտ քառասուն հոգի. մնաց ձեռնպահ [10]:

Այսպիսով, չնայած այն հանգամանքին, որ «Արաբական դաշինքը» Օսմանյան խորհրդարանի գործունեության սկզբում, թեև չկարողացավ անցկացնել արաբական ազգային ձգտումներն այս կամ այն կերպով արտահայտող որևէ օրինագիծ, սակայն արաբ պատգամավորները որոշ դեպքերում ընդգծված կերպով ցույց տվեցին, որ իրենք անվերապահորեն չեն հնազանդվի «Իթթիհադ վե թերաքքի» կուսակցության բոլոր պահանջների կատարմանը:

Խորհրդարանում արաբ պատգամավորների ցուցաբերած դիրքորոշումը ինթթիհադականների նկատմամբ և նրանց մոտեցումների կտրուկ տարբերությունը ու տարակարծությունը, թերևս առաջին նախադրյալներն էին. հետագայում ոչ միայն խորհրդարանի ներսում, այլև նրանից դուրս արաբների և երիտթուրքերի միջև առկա լուրջ հակասությունների ի հայտ գալուն:

ARAM GASPARYAN
(IOS)
THE ACTIVITIES OF ARAB MPs IN OTTOMAN PARLIAMENT (1908-1909)

In 1908 after the opening of Parliament the Arab MPs formed "Arab alliance". It acted separately without joining any political party or group represented in Ottoman parliament. In the alliance there were gathered the representatives of progressive as well as conservative political forces.

During the first year "Arab alliance" tried not to have conflicts with Ittihadists. Although Arab MPs haven't accepted all the demands of Young Turks. During the discussions of several problems "Arab alliance" acted as an opposition force. This fact assisted to the beginning of serious future contradictions between Arabs and Young Turks inside as well as outside of Parliament.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ըստ Թաուֆիկ Բիրուի՝ մոտ քառասուն արաբ պատգամավոր «Իթթիհադ վե թերաքի» կուսակցության անդամ էին: դոքթոր թաուֆիկ բիրու, ալ-ասրաբ ռա ալ-թուրք ֆի ալ-ահդ ալ-օսմանի 1908-1914, Դամասկոս, 1991, էջ 135 (արաբերեն լեզվով):
2. Котлок Л., Становление национально-освободительного движения в арабских странах Азии 1908-1914гг., М., 1986, с. 180.
3. Նույն տեղում:
4. Лепеша дипломатического тайного советника Зиновьева из Константинополя. Ակադեմիկոս Մ. Ներսիսյանի գլխավորությամբ հավաքած արխիվային նյութեր, հ. III, համար 281, (ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի արխիվ):
5. Лепеша дипломатического тайного советника Зиновьева из Константинополя. Ակադեմիկոս Մ. Ներսիսյանի գլխավորությամբ հավաքած արխիվային նյութեր, հ. III, համար 284, (ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի արխիվ):
6. Лепеша дипломатического тайного советника Зиновьева из Константинополя. Ակադեմիկոս Մ. Ներսիսյանի գլխավորությամբ հավաքած արխիվային նյութեր, հ. III, համար 281, նշվ. արխիվ:
7. Սրա հետ մեկտեղ առաջարկ կար միավորել նաև Կարմիր ծովին հարակից արաբական շրջանները: Лепеша дипломатического тайного советника Зиновьева из Константинополя. Ակադեմիկոս Մ. Ներսիսյանի գլխավորությամբ հավաքած արխիվային նյութեր, հ. III, համար 284, նշվ. արխիվ:
8. Բասրայից ընտրված պատգամավորներ: Մանրամասն տես՝ Գասպարյան Ա., Խորհրդարանական ընտրություններն Օսմանյան կայսրության արաբական վիլայեթներում, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ. XXIV, Եր., 2005, էջ 77:
9. Շաֆիկ ալ-Մուայադ՝ «Արաբա-Օսմանյան եղբայրություն» կուսակցության նախագահ. Դամասկոսից ընտրված պատգամավոր, որն ուներ սուլթանական արքունիքի լրտեսի համբավ: Յուսուֆ բեյ Շիտվան՝ Թենգազի պատգամավոր, կասկածվում էր քրեական հանցագործության մեջ, սակայն անապացույց: Лепеша дипломатического тайного советника Зиновьева из Константинополя. Ակադեմիկոս Մ. Ներսիսյանի գլխավորությամբ հավաքած արխիվային նյութեր, հ. III, համար 286, (ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի արխիվ):
10. Hajjar J., L'Europen les Destinens du Proche-Orient. La Natonalisme arabe, Syrien Entree la Jeune Turque et les Puissances (1908-1914), Damas, 1996, p. 165.
11. Feroz. A., The Young Turks. The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914, Oxf., 1969, p. 69-91